

SPOLOČENSKÁ ZODPOVEDNOSŤ

A. F. PLACHOTNYJ: Problema socialnoj otvetstvennosti (Problém spoločenskej zodpovednosti). Izd. pri Charkovskom gosudarstvennom universitete, Charkov 1981, 191 s.

Budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti, nové, kvalitatívne vyššie nároky na formovanie osobnosti v procese prechodu ku komunizmu, ako aj tlak buržoáznej ideológie (existencializmu a individualizmu), nastoľujú s veľkou naliehavosťou problematiku spoločenskej zodpovednosti, a to i vo filozoficko-teoretickej rovine. V sovietskej filozofickej literatúre sa dnes oprávnené ukazuje, že aj v najpodrobnejších publikáciách o systémovej prístupe k riadeniu spoločnosti nie je vymedzený a ani sa neskúma princíp zodpovednosti. (s. 114) Kladom monografie A. F. Plachotského je syntetický prístup k téme, pričom sa nemohol oprieť o žiadne vzory zo súčasnej marxistickej literatúry, pretože v tejto oblasti ešte niet vedeckých autorít. Takýto podnetný pokus musel prirodzene naraziť aj na úskalia, tie však nespochybňujú jeho hodnotu.

Kniha je rozdelená do piatich kapitol. Začína metodologickými princípmi, ďalej sa píše o spoločenskej zodpovednosti z gnozeologického a sociologického hľadiska; práve prvé tri kapitoly sú napísané najpresvedčivejšie. V posledných dvoch kapitolách sa rozoberá zodpovednosť ako sociálno-psychologická a svetonázorová kategória, resp. jej utváranie v rámci komunistickej výchovy.

Všimneme si, ako A. F. Plachotnyj definuje spoločenskú zodpovednosť. „Úlohou teórie spoločenskej zodpovednosti je objaviť spôsoby formy, typy prejavu spoločenského na úrovni individuálneho... Kategória spoločenskej zodpovednosti označuje mieru slobodného prejavu sociálneho subjektu, ktorý má povinnosť i právo vybrať si v konkrétnych podmienkach

optimálny variant vzťahu k skutočnosti, vychádzajúc z pokrokových záujmov spoločnosti.“ (s. 7, 8) Kategóriu „zodpovednosť“ potom autor ďalej konkretizuje z gnozeologického a sociologického hľadiska. Z citovaného vyplýva, že už v úvode nenecháva Plachotnyj čitateľa na pochybách, že spoločenská zodpovednosť je podmienkou slobody. Teória spoločenskej zodpovednosti má rôzne aspekty (filozoficko-sociologický, ekonomický, politický, ideologický, právny, morálny, rodinný, profesionálny a osobnostný) a patrí do všeobecnejšej teórie komunistickej výchovy.

Z metodologického hľadiska je zaujímavé, že autor pristupuje k spoločenskej zodpovednosti ako k univerzálnej forme spätosti a vzájomnej súvislosti osobnosti a spoločnosti. Z protirečivého charakteru týchto vzťahov vyplýva, že treba brať do úvahy zodpovednosť osobnosti pred spoločnosťou a spoločnosťou voči osobnosti. Toto východisko aplikuje aj na kritiku niektorých súčasných buržoáznych filozofických doktrín. Zaujme najmä kritika existencializmu [konkrétne K. Jaspersa a J. P. Sartra], keďže existencializmus — ako je známe — v súvislosti so slobodou absolutizuje otázku výberu a uznáva výlučne vnútorný svet osobnosti. Plne sa stotožňujeme s tým, že v polemike nestačí dokázať absurdnosť a bezvýhodnosť voľby individuálneho ľubovoľného projektu, sila marxisticko-leninskej argumentácie sa prejaví v dialektike osobnosti a spoločnosti, v reálnom konkrétnohistorickom chápaní slobody a ľudskej emancipácie. Problematika zodpovednosti iste súvisí s procesom oslobodzovania človeka, patrí k všeobecnej tendencii pokroku osobnosti.

A. F. Plachotnyj píše: „Keďže vzťah slobody a nevyhnutnosti je dôležitý pre vysvetlenie základnej filozofickej otázky, aj kategória zodpovednosti má pri analýze základnej otázky filozofie dôležitú úlohu, a preto je jedným zo základných problémov marxistickej filozofie.“ (s. 30) Podľa nášho názoru ide predovšetkým o sociologický a etický aspekt, v tomto zmysle sa nemožno bez kategórie zodpovednosti zaobiť v marxistickej koncepcii antroposociogenézy.

Keďže autor skúma kategóriu zodpovednosti z gnozeologického aspektu, venuje veľkú pozornosť výberu budúcnosti. Skutočne, tento aspekt slobody ako podmienka a zložka slobody vôle sa nemôže redukovať len na poznanie minulého a prítomného. A. F. Plachotnyj má pravdu, že ľudské konanie vždy predpokladá nejaký cieľ — želanú budúcnosť. Keby človek nemal schopnosť predvídať budúcnosť, neniesol by zodpovednosť za výsledky svojho výberu, pretože jeho zámery by mohli byť najlepšie a dôsledky hroznú. Zložitosť predvídania neznižuje, ale zvyšuje zodpovednosť subjektu, lebo človek môže a musí predvídať. Zodpovednosť osobnosti je nevyhnutný vzťah k hodnotám a v tomto zmysle vystupuje ako miera slobody, pri čom podmieňuje tiež sebadokonaľovanie človeka.

Medzi objektívne predpoklady zodpovednosti patria spoločenská podmienenosť človeka, jeho bytie v spoločnosti a regulácia spoločenských vzťahov sociálnymi normami. Objektívny obsah zodpovednosti tvorí súhrn objektívnych požiadaviek a činnosti subjektu [osobnosti, sociálnej skupiny, triedy], ktoré sú dané dosiahnutým stupňom spoločenského vývoja a bezprostrednou životnou situáciou. Interpretácia konkrétneho obsahu zodpovednosti ako interakcie objektívnych a subjektívnych podmienok si vyžaduje vysvetliť otázku kolektív-

nej (triednej, skupinovej) subjektivity, ktorú A. F. Plachotnyj vzťahuje predovšetkým na ideológiu. (s. 60) Autor si problém zjednodušil, lebo medzi ideológiou a spôsobom života (tried, sociálnych skupín) pôsobí dôležitá sféra spoločenskej psychológie a sovietski filozofi sa v súčasnosti zaoberajú jej typológiou. Sme si pri tom vedomí, že hranice medzi spoločenskou psychológiou a ideológiou sú pohyblivé. Súčasťou ideológie sú aj niektoré idey a názory, pokiaľ si ich osvojili masy. Psychológia sa neuvära úplne živelne, možno ju cieľavedome formovať na základe určitého triedneho záujmu. V monografii chýba podrobnejšia analýza triedneho obsahu kategórie spoločenskej zodpovednosti, aj keď rešpektujeme, že Plachotnyj sa orientuje na komunistickú formáciu. Na s. 69 uvádza: „Sloboda vôle predstavuje aktívny výberový vzťah človeka ku skutočnosti, adekvátny jeho vnútornej podstate.“ Žiadalo by sa hlbšie využiť výsledky, ktoré sa v ZSSR dosiahli pri rozpracovaní marxisticko-leninskej teórie osobnosti už len preto, že „sloboda vôle, chápaná zo striktno deterministických pozícií, nie je dostatočným základom pre existenciu zodpovednosti“. (s. 70)

A. F. Plachotnyj sformuloval rad originálnych myšlienok i polemík. Vystupuje proti predsudkom, ktoré sa často skrývajú pod rúskom ortodoxnosti, kedy často dochádza k zámene tvorivého myslenia dogmou, revolúcnosti frázoj a vedy utópiou. Dogmatizmus možno podľa neho dať na rovnakú úroveň s každodenným vedomím. Pre dogmatikov predstavuje prax prostriedok na získavanie nových faktov, potvrdzujúcich staré pravdy. (s. 71) Zo sociologického hľadiska oprávnene upozorňuje na jednostrannosť (nielen sovietskej) filozofickej literatúry, kedy dochádzalo k mechanickému prenášaní vlastností a zákoní-

tosť spoločenského vývoja na vlastnosti a správanie konkrétnej osobnosti. Dávame mu za pravdu tiež v tom, že „presvedčenie nie je zvláštna forma poznania, ale určitý špecifický stav poznania“. (s. 150)

Až v závere sa čitateľ dozvie, že vedecko-technická revolúcia predstavuje objektívny základ narastania úlohy spoločenskej zodpovednosti. (s. 173) Tu sa otvárajú mnohé otázky, ktoré autor len naznačil: urýchlenie dynamiky spoločenského vývoja a nároky na všestranný vývoj osobnosti, súvislosť spoločenskej zodpovednosti

s historickým poslaním robotníckej triedy, resp. by sa dali uviesť otázky, ktoré ani nenaznačil, napr. spoločenská zodpovednosť jednotlivca voči spoločnosti nielen za kvalitu, ale aj za využitie výsledkov jeho práce (vo vede) atď. Na monografiu A. F. Plachotného upozorňujeme hlavne preto, že môže dať ďalším marxistickým filozofom (resp. nielen filozofom) stimul, aby sa v budúcnosti hlbšie teoreticky zamysleli nad touto nanajvýš aktuálnou a spoločensky významnou problematikou.

Ladislav Hohoš